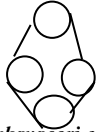

**UNITING CHURCH IN AUSTRALIA: LOTU COKOVATATI KO E OSITERELIA
KONIFEREDI NI VITI: KEI NA VEIVAVAKOSO LOTU VAKARISITO**

Noveba 18:2018 Penitiko 25 [Pentecost 25]: Nodai naki meda veikilai dina sara [bonding-gathering and knowing each other-Base 1], me vakatorocaketaki ka vakavou na noda bula vakayalo. Affirmation-sharing our spiritual journeys-Base 2] kei na noda cakacakataka se vakadewataka na veika eda sa rawata [caring/sharing-Base 3]. Sa vaka na qito na Baseball ka va na kena i cegucegu; e tolu na naki ni noda veitokani. Ni rawa kece eda sa rawata e dua na kai ka eda sa yacova nai naki ni qito se veitokani [Home Base].

NODA VEIKILAI

Me vakayacori e dua na porokaramu ka rawa ni yukea na noda veikilai vinaka.

Eda soqoni, lululu, veitalanoa ka veiwasei talanoa. Tekivu na soqo ena gunu ti se qai vakayacori ni oti na vuli. Me dau qarauni na vakayagataki ni sevusevu me kua ni vakadaroya na mai lotu ena Siga Tabu kei na nomu cakacaka

NODA BULA VAKAYALO

A. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai I Samuela: *Meda raica mada na kedrai tukutuku kei na nodra veiliutaki na mata tamata na Iperiu, Jiu se Isireli [na veiyabaki e volai oqori e nanumi ga enai tukutuku ni veigauna, ia kua ni leqataka sara me vaka na ka eda sa kila ena 1939 se 1945: 1. 2000-1500 BC/BCE era a liutaki Isireli ko iratou na Qase [patriarchs]: Eparaama, Aisake, Jekope, kei Josefa; [oqo ni a sa bera ni tauyavutaki na matanitu cokovata]. 2. 1500-1000, era a veiliutaki na parofita: ko Mosese, Josua, ko ira na Dauveilewai, se Dauveivakadodonutaki me yaco vei Samuela. 3. Ena yabaki 1000-500, era sa mai veiliutaki na tui: tekivu mai vei Saula, Tevita, Solomone ka yaco yani vei Setekaia. Eda wilika talega ni a tawase rua na matanitu cokovata [rauta na 930], ko Juta kei Penjamini, ena ceva [south], e tomani na kawai Tevita me tui. Na kena koro turaga ko Jerusalemi. Ki cake, Vualiku [north] e tini na yavusa ka ra digitaka se bulia talega nodra tui. 4. Sa tarava na kau vakabobula ki Asiria na 10 na yavusa, rauta na 722, e muri na kau vakabobula ki Papiloni na rua na yavusa [586]. Tarava na laki vakacoko ni lesu tale, na 10 na yavusa e cake sa ra kailoma vakalevu ka vakatokai mera kai Samaria, e na ceva [south –ko Juta,yavusa Juta kei Benjamini- matai ni lesu tale [536] ka tomana tiko na nodra kawa na Isireli. Mai na 500 me yacova na 6 BC na yabaki se gauna e loma ogo ka sega ni tiko na kenai tukutuku enai VT [mai cava ga vei Malakai], ia e na so tale nai vola me vaka na Deuteronomical Books, na Apocrapha kei na so tale nai vola me vaka na Josefata [Josephsus] me yacovi Jisu Karisito [ka cakacakataka ni a sucu ena 6 BC/BCE], era a veiliutaki na bête: mai vei Josua ki vei Anasa kei Kaiafa. Nai talanoa kei Ruci [1:1] ea yaco ena nodra gauna na Dauveilewai, ka tarava sara yani na sucu nei Samuela [1105 se 1083 BC/ BCE], sai koya nai otioti ni Dauveilewai. Nai I kei II Samuela e dua ga nai vola balavu, ia sa wasei me yukea na kena wiliki kei na kena volai vakai vola. Enai VT VakaIperiu e tiko enai wasewase e vakatokai na Parofita Taumada [Former Prophets], ka sega ni vaka nai tuvatuva ni VT vakavavalagi, se*

vakaViti, ia e dua ga nai vola enai VTM. E nanumi ni a vola eso na tiki ni vola ogo ko Samuela, baleta ni a mate ni sa bera ni volai vakaoti nai I Samuela [25:1. Na yacai Necani na parofita kei Kata [I Veigauna 29:29] erau vakaitavi talega ena kena volai. Baleta nai vola nei Josua, Samuela kei na Tui sa baleta nai tukutuku ni veigauna ni bula ni mata tamata na Iperiu, ea rairai ni a vakasoqonivata ena gauna ni nodra tiko vakabobula mai Papiloni, ea qai volai vata nai vola taucoko, [raica I Sam 27:6; 2 Sam 13:18; 2 Sam 1:18]. Ko Samuela nai otioti ni Dauveilewai, se Dauveivakadodonutaki, Daurairai ka Parofita talega. Eda sa kila ni ko ira na Dauveilewai era dui turaga kei na marama qaqa ga ena nodra dui yavusa, ka sega sara ni dua me i liuliu ena yavusa 12 taucoko me vakataki Mosese, se ko Josua. Ni oti na nodra veiliutaki na Dauveilewai, sa veisau na nodra vakasama na lewe ni vanua me vaka nira sa vinakata me sa dua na nodra tui. Na bête [daunilewa talega 'judge'] ko Ilai [Eli –high - cecere], e rairai e dua e kilai levu vei ira na yavusa e 12. Ia, erau sega ni vinaka koi rau na luvena tagane me rau kenai sosomi ni sa qase mai. Ogo na vanua e curu mai kina ko Samuela me sosomitaka na bête ko Ilai ka tekivu vakalesuya tale na yavusa e 12 me vakayacora na nodra gagadre na lewe ni vanua me sa dua na nodra tui, [I Sam 6-9]. Ko Samuela ea bulia nai matai ni tui, ko ya ko Saula, ka vakakina nai karua ni tui, ko ya ko Tevita. Ena wasei vakaoqo nai tukutuku se lewe ni vola enai I Samuela: Wase 1-7: Na sucu kei na tubucake nei Samuela ka yaco me parofita ka Daunilewa, se Daurairai, ena nona a vakasalataka na mataivalu ni Isireli mera valuta ka vakadruga na nodra meca. Ni sa qase mai ko Samuela, era a nanuma na Isireli me sa dua na nodra tui ka me liutaki ira. Wase 8-15:35: Ea vakasalataki Samuela na Kalou me buli Saula na luvei Kisi, mai na yavusa ko Penijamini me sai matai ni tui e Isireli. Erau qaqa enai valuti ira na Amoraiti kei na Filisitia ko Saula kei Jonacani na luvena. Ia, sa raica na Kalou ni sega ni dauvakarorogo ko Saula ki Vua, ka sa macala ga na kenai sau; Wase 15:35-31-13: Sa vakasalataki Samuela na Kalou me buli Tevita lo ga me sa tui, na luvei Jese mai Peceliema. Sa yaco me dua na qaqa kilai ka rogo ena nona a vakamatei Koliaci mai Kaca; ia sa vuvutaki koya ko Saula. E dina ga ni a vakawatitaki Maikali na luvena, ka rau a veitau dredre sara kei Jonanaci na luvena talega. Ea drotaki Saula voli ko Tevita, ka lako yani me la'ki' tiko vata kei ira na kai Filisitia. Ea mate enai valu ko Saula na tui kei Jonacani na luvena. Sa maroroya na Kalou na nona vosa ni yalayala, ko ya me tui ko Tevita [I Samuela 16:1].

I. I Samuela 1:4-20 [wilika kece na wase 1]: Ko Elikana [Elkanah-el-Elohim – Kalou, kanah-purshased-volia, se taukena- God has purchased, sa taukena se volia na Kalou] mai Rama, e nonai vakarau me kauta yani na nona vuvale, me ratou la'ki vakacaboi soro ki Sailo, na vale e tiko kina na Kato ni Veiyalayalati. Ko Sailo, e dua na koro makawa sara ena veidelana mai Ifereimi. [E na gauna ogo e tiko ena West bank, ia era tawana tikoga na Isireli]. Ni bera nira tawana na Isireli ena gauna nei Josua, ea nodra koro ni sokalou na kai Kenani. Baleta ogo na koro e dau vakayacori kina nai soro ni

so-kalou na kai Kenani. Ia, oqo sa mai vakayagataka ko Josua me vanua ni veivosaki [Josua 18:1ff], ka sa kilikili me tiko kina na Kato ni Veiyalayalati. Ia, ea yaco me koro turaga, na dauvakayacori talega kina na vakacoboisoro ni sa bera ko Jerusalemi. Ea qai tokitaki ki Kipironi [Gibeon] na Kato ni Veiyalayalati, ena gauna nei Tevita kei Solomone, ni a sa bera ni kau yani ki Jerusalemi. II. Ko Ana [*'Hannah' ena vosa Valperiu- 'favour' or 'grace'- sa kauwaitaki, se ko koya sa lomani*], nai matai ni watina ea sega ni vakaluvani, ko ya ko Penina, [*Peninnah 'pearl' se mataniciva*]; ia ea qai vakaluvani e nai karua ni watina. Ea tekivu nai talanoa ni gauna nei Ilai na bête levu, ena nodrau a sota ka veivosaki kei Ana ena vale ni soro. Na vakamamasu i Ana me bau vakaluvani, me vakataki Penina, me vaka ni dauvakatotogani se vakalialiai koya vakaca ena nona sega ni luvena. Ni tagi vagumatua ena nona masu Vua na Kalou ko Ana, ea raici koya na betelevu [*Dina ga ni kasamitaka ni mateni ena waini, e muri ea qai taura rawa ni a masu tiko vakaukauwa*], ea qai vosa vakalougatataki koya: “*Mo lako ena vakacegu: ia me solia vei iko na Kalou ni Isireli na ka ko sa kerea Vua*” [1:17]. Sa rogoci Ana na Kalou, ka vakayacora na nona gagadre ko ya ena nona a vakasucuma edua na gone tagane, ea vakayacani koya me ko ‘Samuela,’ [*'samu' se shamuvakarorogo, 'ela'mai na elohim-kalou*]. A kenai balebale “*sa vakarorogo na Kalou*”-e rawa talega me ‘name of god,’ or ‘ask of god,’ se ‘heard by god,’ me vaka ea kaya: “*Ni’u sa kerei koya vei Jiova,*” [1:20]. III. Na tikina 21-28 sa vakacavari kina na vosa ni yalayala nei Ana; sa cabora na luvena ko Samuela me Nona na Kalou, ea solia me tiko vata kei Ilai na bête levu ena Vale e dau ia kina na vakacaboi soro, ka tiko kina na Kato ni Veiyalayalati, ka me vakatavulici koya na bete levu. Sa laurai eke na dina nei Ana Vua na Kalou; sa dau vakalougatataka na Kalou na tamata sa dina ka talairawarawa Vua. Me vaka eda a qai vulica oti ga na nodraa vakabauta dina, vakarorogo ka talairawarawa e rua na marama, ko ya ko Neomai kei Ruci, ia oqo e dua tale na marama vaka ko ya..

I Samuela 2: 1-10 [okati me noda Same]: Taumada mo taroga oqo: Sa dua li na veisau e yaco ena nomu masu vagumatua? I. Ea vakacaucautaka na Kalou ko Ana ena vukui Samuela, ea soli koya yani vei Ilai na betelevu me veiqaravi e ‘vale ni soro’ mai Sailoa, me vaka ni tiko talega kina na Kato ni Veiyalayalati. Ea sega ni kali koya ko Ana, ia me vaka ni a solisoli loloma ni Kalou vua ko

Samuela, ea solia koya lesu tale yani Vua na Kalou. II. Nai solisoli oqo nei Ana sa solia taucoko ka sega na ka e vo, sa Nona kece ga na Kalou. Ea vakayagataka na Kalou nai solisoli loloma nei Ana me sa vu ni veivakalougatataki e muri. *Ena vuku ni solisoli loloma oqo nei Ana, ea solia tale vua na Kalou e tolu na luvena tagane ka rua na yalewa [wase 2: 21].* III. Nida raica na sere kei nai solisoli loloma oqo, sa voqa mai kina na Sere nei Meri enai VTV [Luke 1:46-55], me vaka ni a soli vua ko Jisu me luvena. IV. Nai talanoa oqo sa bolei keda e nai vakarau ni noda dausoli-ka, eda solia li me vaka ga na kenai vakarau? Se, mera raici keda kina na tamata? Se, eda solia kece sara mai na vu ni yaloda, ko ya ga na soli ka dina, [sacrificial giving]. Oqo na mataqali soli-ka e vakalougatataki na Kalou, me vaka ea kune enai yaloyalo ni bula nei Ana, *[wilika tale na nona soli na yada enai Vaqa ena macawa sa oti].*

B: Ai Vakamacala ni Same: *Sa dauvakayagataka vakalevu ko Jisu na Same ena nona vunau kei na nonai vakavuvuli, baleta ga ni sai vakarau ni nodra bula, ena nodra bula vakavuvale kei na lotu mera dau lagata se cavuta na Same. E 150 na Same era a vakasoqoni vata ena dua na gauna balavu, ka ra dau vakayagataka ena nodra: vakacaucautaka na Kalou, ena nodra vakavinavinaka Vua na Kalou, ena nodra tusanaka na nodra vakabauta, ena nodra tukuna na nodra vakanuinui, ena nodra dui rarawataka na tamata yadua na nodrai valavalaca, kei na Nona Dina tu ga na Kalou ni lomani ira ka dauvukei ira talega. Na uto ni Same sai koya na bibi ni nona vakararavi se vakabauta na Kalou na tamata yadua. Sa vinaka talega meda raica kina na nona tukuna vakadodonu na tamata na nona gagadre se cikecike Vua na Kalou. Na Same sa yaga ena draki ni bula kecega eda kila ka sotava na tamata, meda dauvakayagataka me yaga ki na noda bula ni vakabauta! II. Ena vuku ni noda dau taleitaka na Same, ena uasivi meda raica na kenai wasewase e 5 ka muria vinaka nai vola e lima nei Mosese sa vakatokai na Penitatuki [Penteteuch-pente-5, teuch- vakaro se lawa]. Na veiwasewase sa dusia vakararaba ga na veikulutaga sa vakabibitaki ena veivola e lima. Sa kenai balebale ko ya ni Same: 1. Same 1-41 ena salavata kei Nai Vakatekivu [Genesis]. Me vaka ga na veibuli ni Kalou enai vakatekivu, na lutu ni tamata enai valavalaca, ka yalataki na veivueti ni Kalou. E levu na Same oqo e tukuni ni a vola ko Tevita ka sa vakaraitaka na nona vakalougatataki na tamata, nona lutu mai na liga ni Kalou, kei na nona vakabulai mai Vua na Kalou. 2. Same 42- 72, na Lako Yani [Exodus], ea vola ko Tevita me baleti Isireli, sa vakarusai ka vakavoui tale. Sa vakabulai Isireli na Kalou, ka sega ni yaga me vaqara tale edua na sala, mera rai ga Vua na Kalou, sai Koya ga na Sala mera vueti ka vakabulai kina. 3. Same 73-89 sa salavata kei na Vunau ni Soro [Leviticus], ea vola ko Esafa kei ira na nona kawa. Sa vakabibitaki kina na Vale ni Soro, na Nona lagilagi na Kalou, sa cecere ka kaukauwa. Sa na gole kina na tamata me vakabulai ka vakarokorokotaka na Yacana Tabu. 4. Same 90-106, Tiko mai na Lekutu [Numbers], era lewe levu era kainaki ni ra vola ka sa baleta na veiwekani nei Isireli kei na veimatani sa waveliti koya kei na Nona lewa na Kalou na matanitu ko Isireli kei na veivanua kecega era sa vakarorogo ki na nona lewa. 5. Same 107-150 nai Vakaru [Deuteronomy –deut -2, nomy-law] sa kainaki ni a vola ko Tevita ka vakabibitaki kina na Kalou kei na Nona Vosa. Sa levu kina na sere ni veivakacaucautaki, veivakarokorokotaki kei na vakavinavinakataki ni Kalou. E levu na Same oqo era sa volai me lagati ena soKalou, ka sa rawa meda vakayagataka talega meda lagata Vua na Kalou, se meda vola eso nai vakarau ni soKalou me salavata kei na veiSame oqo. 6. Na Same 1, raica na kenai vakamacala e cake. Sa buli keda na Kalou ka bulia na veika kece ni sa vinaka. Dina ga ni sa lutu na tamata, sa tekivu talega na nona cakacaka na Kalou me veivueti ka veivakabulai baleta ga ni sa lomani keda. 6. Na Same 127 mai nai*

Wasewase V ni Same 107-150, sa vakayagataki na Same ogo ena soKalou ka rawa ni lagati vakasere se serekali. E rawa ni da vakayagataka meda bulia kina noda masu kei nai vakarau ni soKalou.

B. Vakayagataka na Same 16 ogo mei sosomi ni I Samuela 2:1-10]: Na Same 16 sa dusia nai FNV ‘*A Masu ni Vakararavi Vua na Kalou:*’ sa dina ko ya, sa no kina e rua na vakasama bibi ogo: **Dua:** Sa veitaqomaki na Kalou ena noda bula e loma, se ena noda bula vakayalo na tamata. ‘*Ni taqomaki au na Kalou...Sai Kemuni na noqu Turaga. Na veika vinaka kece e tu vei au sa taka mai vei Kemuni.*’ Sa kenai balebale ni veika kece e gadreva na tamata sa tu Vua na Kalou [3]. Sa dredre kina vua na Daunisame me vakararavi tale vua e dua na kalou tani baleta ena kauta ga mai vua na leqa. Ena 5-8 ea vakadeitaka ga na Daunisame na vinaka ni nona ravita ka vakabauta na dina kei na vinaka ni Kalou ko Jiova. **Rua:** Sa veitaqomaki na Kalou ena bula vakayago ni tamata: Na 9-11 sa vakaraitaka na Daunisame ni nona bula sa ‘*sinai tu ga kina na reki kei na marau,*’ka sai vakadinadina ni vakila na Nona veitaqomaki ko Jiova. Sa sega ni vakauti koya ki na mate, sa tarova na sala ko ya, ia sa kauti koya ga ki na sala sa basika ki na bula. Sa vakaraitaka tikoga na totoka ni Nona veituberi tawa mudu ko Jiova ka kauti koya mai na mate ki na bula. II. Ni a vola tiko ko Tevita na Same ogo sa raibasikata sara na talei ni veika e sotava, ena nona a raica vakaiyaloyalo na veivakabulai kei na veika talei ea solia ka vakarautaka na Kalou. Ena noda vakabauta vaKarisito sa kunei ena bula nei Jisu Karisito, nai Nuinui Bula ni a Tucake Tale mai na Mate, ka sa cavuta kina na veivosa ni same ogo ko Pita kei Paula [Cakacaka 2: 24-32 kei na Roma 8:11]; ko Jisu sa mai vakataucokotaka na bula vakayalo kei na bula vakayago.

C. Ai Vakamacala lekaleka me baleta na Iperiu: *Nai vola vei ira na Iperiu, ia a rairai volai ni bera na 70 AD/ACE ka sega ni tukuni kina ni sa rusa na vale ni soro mai Jerusalemi ka dauvakayacori kina na vakacaboi soro. E kainaki ni a vola ko Paula, se ko Luke, se ko Panapasa, se ko Sailasa se ko Filipe, ia e so era raica ni vaka na vakasama matata ni marama, ka nanumi kina ni a vola ko Pirisila, kai tokani nei Timoci [Iperiu 13:23]. Nai VT vakaViti e volai kina ni vola ko Paula [Na FNV sa vakayagataka ga: ‘Nai Vola vei ira na Iperiu’], ia sa matata ni sega ni koto kina nai vakarau ni volavola nei Paula ka tekivutaka kece nonai vola ena “Koi au ko Paula...” Sa dredre sara me kilai se o cei e vola? Eda sa duavata ga kei na qase ni lotu ko Origen mai Alekisadaria ni kaya, ‘na Kalou ga e kila.’ Nai vola ogo ea volai vei ira na Iperiu [Jiu] era sa lotu Vakarisito ka ra vakararawataki ena vuku ni nodra Vakabauta na Turaga ko Jisu Karisito. Sa rairai vei ira na Lotu VaKarisito Jiu mai Itali [Roma], raica na 13:24. Sai naki bibi ga ni vola me dusia ni vinaka cake, se uasivi cake ko Jisu mai nai vakarau makawa ni lotu se bula vakaIperiu [Jiu]. Sa taucoko, uasivi cake, mana, yaga na bula vata kei Jisu, kei na Nona cecere cake se vinaka cake ko Jisu mai na Agilosu [1:4-10-18]; uasivi cake mai na parofita [lesoni ena macawa ogo, rai ki ra], uasivi cake mai vei ira nai Liuliu [3:1-4:13];e uasivi cake mai vei*

ira na Bête [4:14-7:28]; e Veiyalayalati Vinaka [Vou] e uasivi cake mai na Veiyalayalati Makawa [8:1-13]; e uasivi cake mai na vanua ni so-Kalou [9:1-10]; ko Koya sa bokoci nai valavalaca [9:11-10:18].

Iperiu 10:11-25: E tomani tikoga na vakatauvatani ni veika vakalotu ena nodrai vakarau ni bula vakalotu na Iperiu, me vaka e matata vinaka tu ena enai VTM, kei na nona vakatura na Dauvolavola ni uasivi cake na veika ea mai vakayacora ko Jisu. Na veivosa makawa ni Lotu VakaIperiu me vaka oqo: na bête, nai soro, na vale vakacevaceva, valenisoro; ia sa vakayagataki eke me tukuni kina na duidui ni ka ea yaco ena lotu VakaIperiu kei na veika e uasivi cake ea mai vakayacora ko Jisu. Na veika e vuravura sai vakatakarakara ga [copy] ni ka dina sa mai vakaraitaka ko Jisu, se na veika vakalomalagi. Raica mada na vakasama ni ‘vale vakacevaceva.’ Enai lakolako mai Ijipita ki Kenani, e daumaroroi na Kato ni Veiyalayalati [tiko e loma na Vunau e Tini, na saqa ni mana mai veikau, kei nai titoko nei Eroni], ena ‘vale vakacevaceva,’ se ‘valelaca,’ ko ya na vale e tiko kina na Kalou. Ia enai VTV sa vakayagataka ko Joni [1:14] na vakasama vata oqo me kaya, “...a sa tiko vata kei keda’ [dwell among us]. Ena vosa vaKirisiki ‘eskenosen,’ se ‘tabernacled,’ “a sa dumu se tara na vale vakacevaceva, se valelaca ena keda maliwa’ ko ya, me vaka ga enai VTM, sa dusia ni sa tikovata kei keda na Kalou [Imanueli], sa tiko vata kei keda ena bula nei Jisu [Imanueli]. II. 11-18 na nodra dautucake tu na bête ka vakacaboisoro, me vaka nai tavi era dau vakayacora vakawasoma. Na nodrai soro sa sega ni kauta tani rawa nai valavala ca. Ko Jisu Karisito nai soro donu Vua na Kalou, a vakacabori Koya vakadua ga, [ena Nona mate ka tucake tale mai na mate] sa bokoci kina nai valavalaca; sa tiko sobu [sega ni tucake tu ga], ena liga matau ni Kalou. III. Na Yalo Tabu sai vakadinadina ki na yaloda ka vukei keda meda vakadinata na ka ea yalataka ko Jeremaia na parofita [31:31]...sa volai e lomada na nonai vakaro ka sa bokoca na noda cakaca. IV. 19-25 sa vakaraitaka na Loqi Tabu Sara e vale ni soro ea daucuruma ga na betelevu ena siga bibi ni Veivakaduavatataki [Day of Atonement]. Eda sa raica oti na kenai vakatakarakara ga [copy], ia na Loqi Tabu Sara, na ka dina, sa curuma ko Jisu ka kauta laivi na kenai lati me rawa vei keda meda curu yani ki na Loqi Tabu Sara. IV. Eda sa vakaivotavota ena veika oqo: 1. Sa rawa meda toro doudou Vua na Kalou ena vukui Jisu Karisito, ka sega ena noda muria tikoga na veika vereverea eso, baleta nida sa vakasavasavataki mai Vua [10:22]. 2. Eda na tubu cake ena vakabauta, sa kauta tani na vakatitiqa, me vaka ni sa vakatitobutaki na noda veiwekani kei

na Kalou. 3. Meda marautaka na noda sa veitokani kei ira kece era sa vakabauta [10:24]. 4. Ena noda so-Kalou vata, ena noda soqoni vata meda veiwasei ka veivakayaloqaqataki ena kena sa tarai cake tiko na noda vakabauta. Ni sa vakaoqo na noda bula, meda sa vakarautaki keda tiko yani ena Nona Iesu tale mai na Turaga. E dina ga ni sa tubu vakalevu mai ko ira na saqata na veika va-Karisito, ia meda gu sara ena noda lomavata ka tara cake tikoga na noda vakabauta na Turaga ko Jisu Karisito.

D. Ai Vakamacala lekaleka me baleta nai vola se Kosipeli nei Marika: *O cei ko Marika? E tolu na yacana: Marika [Marcus] na yacana vakaLatini [Roma], Joni se Jone [Johannan- God has shown grace-Sa vakaraitaka na Kalou nona loloma savu], na yacana vakaIperiu kei Kolobodotoluse [Colobodactoluse -stubby fingers-qaqalo lelevu ka lekaleka] na yacana vaKirisi. Na yaca Jone Marika e yaca vakayagataki vakalevu [common names] ka so na gauna e nai VT e vakayagataki ga e dua na yaca, Jone se Marika, ena yaga me vakuri tale na yacana baleta ga ni vica tiko na Joni se Marika se Joni Marika enai VT kei na i tukutuku ni lotu taumada. Ko ira na DauniVT e duidui na nodra i vakamacala me baleta na yaca Jone Marika. Baleta ni dau kacivi ena yacana vakaRoma Marika, e rairai e dua e toka vinaka. Eda kila ga ni dua na vale levu nei tinana ko Meri e Jerusalemi era dau soqo kina ko Jisu kei na nona tisaipeli kei ira na vakabauta. [Na cauravou a tomani Jisu kei iratou na tisaipeli ki Kecisemani [Marka 14:51,52] e dreti laivi vua nai tutuvi ka ni luvaiwale tu...e rairai e dua ga e yadra cecekala mai me tiko ga ena gauna ni masumasu ka rogoca tiko na masu nei Jisu niratou a moce na tisaipeli, e rairai eratou lako mai nona vale ko Jisu kei na nona tisaipeli]. Ko ira na lewe 120 era a tiko ena dua na vale levu, na vale a ceguvi iratou kina ko Jisu ena Yalo Tabu [Joni 20], se e a sovaraki kina na Yalo Tabu [Cakacaka 2:1ff]; na vale ni soqo ni sa tucake tale mai na mate ka rairai kina ko Jisu. Sa rairai o koya ga na vale oqo nei Meri kei Jone Kolobodotoluse Marika. A vola ko Joni Marika [Cakacaka 12:12, 13:13] nai tokani nei Panapasa kei Paula. Dina ga ni rau a veileti kina ko Panapasa kei Paula, e muri sai tokani nei Paula, ni a vesu tu mai Roma [Kolosa 4:10; Filimoni 24; 2 Timoci 4:11]. A volai mai Roma ena loma ni 55-65 AD/ACE kai matai ni Kosipeli a volai. Sa macala ni a tu eso nai tukutuku volai enai vavakoso lotu ka ra vakayagataka me dauwiliki ena gauna ni soKalou' ka vakayacani vakaJamani me 'Q'. Nai vurevure oqo e vakayagataka ko Marika kei iratou na vo ni Kosipeli ka dauvakatokai me 'Vurevure Q' [Q Source-Q mai na vosa vaka Jamani -German-Quelle or Source, nai Vurevure] vei ira na Daunivola Tabu. Sa kenai balebale ni rau tautauri ko Maciu kei Luke mai vei Marika kei na Q. E muri ga sa nanumi ni a kauta mai vei Pita e vuqa nonai tukutuku [I Pita 5:13]. Dua tale na kenai vakamacala: baleta ni a volai mai Roma, e nanumi ni vu ni tukutuku nei Marika ko Pita, nai tokani ka tisaipeli nei Jisu. E a nanumi taumada me vakatokai ga me Kosipeli nei Pita. E vica nai tukutuku me baleti Pita, vakauasivi nona malumalumu, me vaka na 'Lako tani ki dakuqu, Setani...' [8:33]. Ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. Ko Maciu e vola na bibi ni nona vakatutusa ko Pita, Maciu 16 me baleta ni ko Jisu na Karisito, na Luve ni Kalou. Sa okati eke na vakasama e rogo mai vei Jisu ka tu kina ko Pita: 'ena dela ni vatu oqo au na tara kina nai soqosoqo lewe ni lotu.' Ko Jisu e dusi koya ga se dusi Pita? [E duidui na vakadewa ni tikina oqo mai na Lotu Katolika vakaRoma kei keda na veimatalotu eso [Protestant churches]. O Pita e a sota ga kei Jisu mai na nona veipapitaisotaki ko Joni; a papitaiso talega kina ko Pita. Mai na Joritani ga e tekivu kina na Kosipeli nei Marika, na vanua ga ka tekivu kina ko Pita. E sega enai vola nei Marika na i tutuktuku ni sucu nei Jisu se na nona gauna ni gone, ia sa tekivu sara ena nona tukuna na Matanitu ni Kalou ka laki tini ena kauveilatai. Nai tinitini ni vola ena wase 16 e veiletitaki vakalevu, e tolu na kena nanuma: 1. Yala ga ena 16:1-8 ena dua nai yatuvosa ka sega ni vakaoti baleta ni tini botoilevu ga ena vosa 'afraid of...' rerevaka...' sa qai tini vinaka e muri vei ira eso me vaka e volai 'niratou sa rere'. 2. Vakuri ena 16:9-20 ka sa matata vinaka ni kau mai na veivakasama oqo e muri sara me taucoko kina na vakasama me vaka na vo ni Kosipeli, ko ya me tini ena tucake tale, na qaga ni sa rairai veiiratou na tisaipeli, na nona kaucake ki lomalagi, na yalataki ni nona na Iesu tale mai kei na nodratou talai me tukuna nai Tukutuku Vinaka ni veivakabulai. 3. Ka tolu ni otioti, e vakuria ga na tikina e 8, ena 9 kei na 10 me vaka oqo: 'Eratou sa lako yani vakatotolo na marama ka tukutuku vei Pita kei iratou nonai tokani na vuku ni veika sa yaco. Sa oti koya, sa talai iratou na nona tisaipeli ko Jisu ki na tokalau kei na ra me tukuna nai tukutuku tawa mudu ka savasava mera rogoca na tamata ka vakabulai kina ka tawa mudu'. Baleta ni vakaoqo na kenai tinitini, eso na vakavakatu e lako mai: 1. Ni sega ni vinakata ko Pita me dusi ni taleitaki koya taudua ga ko Jisu [favour] ka tukuni na veika baleti koya me vaka ni a rairai taudua ga vua ko Jisu [IKoronika 15], e a*

dresuka laivi. 2. E so na daunivola Tabu era nanuma ni a rairai a kama ena kama levu mai Roma ena gauna nei Niro nai tinitini vola ogo wase 16:9 ka lako yani, e muri ga sa qai vakacurumi na kenai tinitini e rua e cake. Oqori e so ga na vakasama ena veigauna. Eda sa vakadeitaka ga ni ko iratou na vo ni Kosipeli eratou tautauri mai vei Marika, ia ko Marika e levu taudua na caka mana nei Jisu e vola. E sega ni vakabibitaka ko Marika nai vakamacala se nai vakavuvuli nei Jisu, ia sa levu ga nona vakabibitaka na cakacaka ni veivakabulai nei Jisu. Nai naki levu ga ni Kosipeli nei Marika me tukuna se ko cei ogo ko Jisu, bibi na nona cakacaka ka vica ga na nonai vakavuvuli me vaka eda raica ena wase 13. Ko Jisu a lako mai me veivakabulai ka solia nona bula ena yukuda na lewe vuqa [10:45].

D. Marika 13:1-8: Ni vo e 15 na yabaki ena Nona a sucu ko Jisu, ea vakavouya na vale ni soro ko Eroti Na Ka Levu [20 BC/BCE]. Me vaka na valenisoro ea sa duri tu ena loma ni 500 na yabaki mai na gauna nei Esera [6:13-18]. Ia, na valenisoro ka vakavouya ko Eroti ea qai vakacavari ena 64 AD/ACE. A vakayacori na vosa ni parofisai nei Jisu, ko ya, “*e na sega ni vo e dua na vatu me veitaqataqai, ena talaraki sobu kecega.*” Sa vakayacori na parofisai ogo ena yabaki 70 AD/ACE]. *[Ena yabaki 66 era taura vakaukauwa nai soqosoqo na Siloti, soqosoqo vakapolitiki vakaIperiu [Zealots] na koro ko Jerusalemi, ia ena 70 a talaraka ka vakarusa ko Taitusi, ea qai Tui mai Roma e muri. Ko Josefata, [Josephus] na Dauvolai tukutuku, na Iperiu, ea tovolea me tarova nai valu ena sasaga ni veivakameyautaki, ka namaka mera vakarorogo ga ki Roma [Sisa] na Iperiu. Ea sega ni yaco na sasaga ko ya, me vaka ni a vakarusai vakadua ko Jerusalemi enai tekivu ni vula ko Okosita [Tisha B’va]. Ena vula ogo era dau vakananuma na Iperiu me gauna ni rarawa, ena kena vakarusai na Valenisoro kei na koro ko Jerusalemi].* Dina ni a yaco eso na veika ea parofisaitaka ko Jisu, ia eso nai vakatakilakila ni veika ena yaco tiko ni sa bera nai vakataotioti, sa yaco tiko—na kaukauwa ni ca sa vakavuna na veivaluvaluti, kei na tatavukivuki ni vuravura [natural disasters]. *Eda wilika ga e vica na veika ea yaco ena tikina ogo, ia sa tomana tale ko Jisu ena veitikina e tarava [tikina 9ff]...ena uasivi mo vakasoqoni ira vata kece.* Ogo nai tekivu ni veika rarawa, me vaka na rarawa e dauyaco vua na tina ni vakarau me vakasucu gone [8]. E muri ga ena yaco na marau ni sa sucu na gone, se ni sa yaco mai na Turaga; ko ya, ena oti mai na gauna ni wawa, se rarawa, ena yaco mai na gauna talei ka namaki me vaka ea parofisaitaka tiko na Turaga. Eda sa vakasalataki meda kua ni wele, ia meda yadrava tiko na noda bula vakayalo [*vakakina na maroroi vinaka ni bula vakayago*] ena veigauna kece sara. II. Na Ulunivanua ni Veiolive, ogo na delana eratou a tarogi Jisu kina na tisaipeli, ea vosa ni yalayala kina ko Jisu, me vaka ni a laurai vinaka kina

ko Jerusalemi. Na delana oqo, ena duri kina ko Jisu na Mesaia [Karisito] ka vakataucokotaka na Nona Matanitu, [raica na Sakaraia 14:1-4]. III. Tikina 5-7 e dusia ni ra sa lewe levu na ‘karisito vakailasu,’ se ko ira na qaqa era sa lako oti mai ka ra dui boletaki ira. Era na lako tale mai eso ni kua se ni mataka. Sa matata ni sega ni dua e kila na siga ena lesu tale mai kina na Karisito dina [13:32], ia eda sa na kila ga nai rairai ni Nona lesu mai ena O [13:26; Vakatakila 1:7]. IV. Meda qaqarauni ena veivakacalai oqo, meda nanamaki ena Nona veivakasalataki na Turaga ko Jisu kei na Yalo Tabu, ka meda dui vakarautaka na noda bula meda veitata kina kei na Karisito ena Nona lesu mai. Me qarauni talega ko ira era kaya voli ni ‘oqo nai otioti ni gauna, se sa voleka mai na Turaga,’ oqo na vosa sa tukuni ena nona gauna ko Paula nai apositolo, ia sa bera ga ni lesu mai na Turaga. A cava ga meda cakava? *Mo vakavakarau ga ena veisiga, sai koya ga ko ya na ka e rawa nida vakayacora. Laiva ga na Kalou me Kalou, ia koi keda meda tamata tikoga!*

3. Na Sala ni Vuli Vola Tabu [Bible Study Methods] mo rai kina; na sala ni vakadewataki ni vosa [exegesis]:A. Ni soli mai na lesoni se tikina mo wilika: wilika sara, oti qai wilika nai talanoa ni bera na lesoni, tarava nai talanoa ni oti na lesoni ko ya [context]. B. Tovolea mo kila toka nai naki ni kena volai nai vola koya; me vakataki Joni 20:30-31.C. Wilika tale na lesoni ka toqa na vosa kei na vakasama bibi e lauti iko? D. Ko raica rawa e dua na vakasama e buwawa ka sega ni macala vinaka, raica tale ka wilika na kena vakadewa vakavavalagi, kena e rawarawa? E. Raica tale na tikina enai Vola Tabu e rawa ni vakamacalataka na vakasama ko raica tiko, me vaka ena veivola tale eso enai Vola Tabu.Vakayagataka e so na taro ena vosa: A cava [what]? Gauna cava e volai kina se cavuti kina na vosa [when]? A cava na vuna [why]? Cava/yaco/rawa vaka evei [how]? F. Raica na “a” “b” “c” lalai enai Vola Tabu vakaidusidusi ka tukuna na vanua mo wilika tale me vakamatatataka na tikina ko wilika tiko; na references se foot/end notes. Indexes enai VT Vakavavalagi. G. Dikeva na vakayagataki ni gauna [tenses]: “Au a lako!” [past], “au sa lako!” [present] kei “au na lako!” [future] ? I. Raica rawa e so na vakasama vou? [Goleva na veitikina ena lesoni ni kua? Se dua ga na tikina] J. Mo nanuma tiko ni ko wilika tiko e dua nai vola ka volai ena 2000 vakacaca na yabaki sa oti, mo vakasamataka na i tuvatuva ni vanua [geography], nai tovo ni bula, [culture and traditions], na veika e yaco ena gauna koya [history], kei nai vakarau ni nodra volavola [literature].K.Ia sa dei tu ni oqo na vosa ni Kalou, e vosa bula [Ipiriu 4:12]. Mo masulaka ka nuitaka na Kalou ena nomu vukei ni sereki ni vosa.L. Sa kena gauna oqo mo tovolea ke ko gadreva me toso cake tikoga na nomu kila na i Vola Tabu , mo tekivu vakavolia e so nai vola ka rawa me vukei iko. Eso nai Vola Tabu sa tu vata kei na kenai vakamacala [Commentary] se Dictionary of the Bible kei na nomu Dauwilika wasoma na Taro enai vola ni Sere vakaviti sa no kina na yavu ni noda vakabauta kei na cioloji ni lotu. M.Na kena i otioti mo qai taroga na taro: A cava e da vulica rawa mai nai talanoa oqo? Se A cava na kenai balebale vei au/kena yaga vei au ena noqu i tutu vakatamata, vakalotu vakarisito, etc. se cava na kenai balebale /yaga ki nai vavakoso? N.Kua ni rawai sara ena muria nai kalawa e soli yani enai vola baleta ni na tubu mai eso na vakasama e vakavotuya na Yalo Tabu, me golevi sara koya.

VEIKAUWAITAKI A cava meda cakava me sureti kina ko ira era sega ni lewe ni lotu? E dua e da nanuma meda sikovi koya? A cava tale e rawa ni vakayacori?

Jovili kei Lisa Meo

